

Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi
İlâhiyat Fakültesi Dergisi

The University of Kahramanmaraş Sütçü İmam
Review of The Faculty of Theology
ISSN-1304-4524 e-ISSN-2651-2637

Halef Kırâati Özelinde Kırâatlerle İlgili Bazı Tahlil ve Tespitler
Some Analysis and Findings Related to Qirâ'ât in the Context of
Khalaf's Qirâ'a

Yazar / Author
Cafer YERLİKAYA

Öğr. Gör., KSÜ İlâhiyat Fakültesi Temel İslam Bilimleri
Anabilim Dalı, Kahramanmaraş / TÜRKİYE
caferbaha@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0003-1733-2637>

Makale Türü/ Article Types: Araştırma Makalesi / Research Article

Makale Geliş Tarihi/ Date of Receipt: 08/07/2020

Makale Kabul Tarihi / Date of Acceptance: 23/09/2020

Makale Yayın Tarihi: 31/12/2020

Yayın Sezonu/Pub Date Season: Aralık / December

Yıl/Year: 18 **Sayı/Issue:** 36 **Sayfa /Page:** 307-344

Atıf/Citation: Yerlikaya, Cafer. "Halef Kırâati Özelinde Kırâatlerle İlgili Bazı Tahlil ve Tespitler". *KSÜ İlâhiyat Fakültesi Dergisi* 36 (Aralık 2020), 307-344 <https://doi.org/10.35209/ksuifd.766606>

- *Bu makale iThenticate programında taranmış ve intihal içermediği tespit edilmiştir.*

Halef Kırâati Özelinde Kırâatlerle İlgili Bazı Tahlil ve Tespitler¹

Öz

Ashâb-ı Kirâm, ilk ayetler nazil olmaya başladığı andan itibaren Kur'ân'ın tilaveti, kitabeti, anlaşılması, yaşanması ve kendilerinden sonraki kuşaklara nakledilmesinde öncü kuşak olmuştur. Tabiîn nesli ve kırâat âlimleri, bu öncü kuşağın izinden yürümüşler ve kırâatleri nakletme hususunda ellerinden gelen gayreti sarf etmişlerdir.

Kırâat ilmi, nakledilen bu okuma biçimleri ve farklılıklarını, sağlıklı ve sistematik bir şekilde bize ulaştıran ilim olmuştur. Bu çalışmada; sahih iki kırâati birbirinden ayıran özellikler, ferş ve usûl farklılıkları incelenmekte ve sahih iki kırâatin ihtilaf ve ittifakları mukayese edilerek, farklılıklar somut olarak ortaya konmaktadır. Ayrıca yedi harf bağlamında, Âsım ve Halef kırâatinin ihtilaf ve ittifakları, isnâd zincirleri ve sıhhat kriterleri gibi hususlar genel olarak incelenmekte ve temellendirilmektedir.

Âsım ve Halef kırâatleri karşılaştırılarak, kırâatlerdeki ittifak ve ihtilaflarla ilgili bazı değerlendirmeler ve genellemeler yapılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Kur'ân, Kıraat, Ferşu'l-Hurûf, Usûl

Some Analysis and Findings Related to Qirâ'ât in the Context of Khalaf's Qirâ'a

Abstract

From the moment the first verses began to be revealed, al-ashâb al-Kirâm, became the pioneer generation in recitation, inscription, understanding, living and transferring the Qur'ân to succeeding generations. The tâbi'în generation and kiraat's scholars have followed in the footsteps of this pioneer generation and they made every effort to transport the qirâ'ât. The science of qirâ'a is the science that has conveyed to us these narrated reading styles and differences in a healthy and systematic way. This work consists of studying what distinguishes the two şahîh qirâ'ât from each other, the differences between farsh and usûl and while comparing the

¹ Bu çalışma, 25.12.2014 yılında tamamlanmış olduğumuz "Halef el-Bezzâr ve Kırâati" adlı Yüksek Lisans Tezimiz esas alınarak hazırlanmıştır.

agreements and disagreements between the two ṣaḥīḥ qirā'āt it concretely highlights the differences that arise. In addition, in the context of seven letters, the agreements and disagreements of 'Āṣim and Khalaf's qirā'a, issues like chains of isnād and criteria of authenticity are generally studied and based.

Some evaluations and generalizations are made about consensus and disagreement by comparing the qirā'āt of 'Āṣim and Khalaf.

Keywords: Qur'ān, qirā'a, farsh al-ḥurūf, uṣūl,

Giriş

Kırâatlerdeki ferş ve usûl ihtilafları, çok sık kullanılan kavramlar olmakla birlikte, kırâat alanıyla ilgili yapılan çalışmalarda, sahih bir kırâatin ferşi ve usûl farklılıklarının tamamı verilmemekte ve belirli bazı örneklendirmelerle geçiştirildiği gözlemlenmektedir. Bu çalışmada sahih iki kırâat arasındaki ferş ve usûl ihtilaflarının tamamı verilerek, ihtilafları ve ittifakları tespit edilmektedir.

Kırâatlerdeki ferşi farklılıklar, doğrudan manaya etki eden ihtilaflar olup, iki kırâat arasındaki ferşi farklılıklarının sayısının bilinmesi ihtilafın ne şekilde ve hangi boyutta meydana geldiğinin tespiti yönünden, önem arz eden bir husustur. Kırâat ihtilaflarındaki bu farklılıkların sınırının bilinmemesi mesele hakkında kafa yoran muhatabın zihninde şek ve şüphe etme ihtimalini doğurmaktadır. Sahihi iki kırâatin mukayesesiyle, muhatabın zihninde sahih kırâat olgusunun ve nasıl bir tarihi arka plana sahip olduğunun içselleştirilmesi amaçlanmakta ve iki kırâatin farklılıkları bir bütün halinde sunulmaktadır. Bu bağlamda sahih iki kırâat arasında ittifak ve ihtilafların rakamsal olarak hangi oranda olduğunun, somut olarak tüm farklılıklarıyla ortaya konulması ve bundan birtakım genellemeler yapılması, yapılan çalışmanın odağını oluşturmaktadır.

Sahihi on kırâat içerisinde kendisine yer bulan Halef b. Hişam el-Bezzârü'l-Bağdâdî² ö.h.229/844 ve Āsım b. Behdele kırâatinin

² Muhammed b. Muhammed b. Cezerî ed-Dimeşkî, *Gâyetü'n-nihaye fî tabakâti'l-Kurrâi*, thk. G. Bergstraesser (Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2006), 1/246; Tefik İbrahim Damra, *Ferhatü'l-ebrar fî kırâat-i Halefi'l-Bezzâr* (Amman: El-Memleketü'l Ürdüniyyetü'l-Haşimî Rakamü'l-İdaî Lede Dairatü'l-Mektebetü'l-Vatani, 2007), 9.

Hafs rivayeti, ferş ve usûl yönünden incelenmektedir. İmam Halef, yedi kırâat imamından Hamze b. Habîb'in ö.h.156/773 birinci ravisi olmakla öne çıkarken, diğer taraftan sahih kırâatlerden yaptığı tercihler ile kendi kırâatini oluşturmasıyla da ayrı bir yere ve öneme sahiptir.

Yedili ve onlu tasnifte ön plana çıkan kırâat İmamı Âsım b. Behdele ö.h.127, kırâatini Tabiîn'den Abdurrahman es-Sülemi ve Zirr b. Hubeys'ten almıştır. İmam Halef ise, meşhur kırâat imamlarının kırâatlerini öğrenerek, bunlar arasından tercih ve ihtiyarlarıyla kendi kırâatini oluşturmuştur. İmam Halef, sadece yedinci kırâat imamı Kisâî'den doğrudan kırâat almış, diğer sahih ve yaygın kırâatleri ise, kırâat imamlarının ravilerinden öğrenmiştir. İmam Halef, kırâat imamlarının sonuncusu olması hasebiyle, kırâatini aldığı imamlar ve sonraki kuşaklar arasında bir köprü görevi görmüştür. Kırâatlerin rivayeti ve isnadın devamlılığı açısından, O'nun kırâati önem arz etmektedir.

Bu çalışmada; Halef kırâati bağlamında, bir kırâatin özellikleri verilirken, kırâat ihtilaflarının ortaya çıkmasına neden olan tarihi arka plan genel olarak izah edilerek temellendirilmekte ve bir kırâati diğerinden ayıran özelliklerin neler olduğu tespit edilmeye çalışılmaktadır. Halef kırâati, günümüzde en çok okunan Âsım kırâati Hafs rivayetiyle mukayese edilerek, kırâatler arasındaki usûl farklılıkları örneklerle izah edilmekte ve ferşi ihtilafların tamamı verilerek genellemeler yapılmaktadır.

1. Kırâat İhtilaflarının Ortaya Çıkışının Tarihi Arka Planı

Kur'ân ve kırâat tarihine göre, Hz. Peygamber'e ilk vahiy indirilmeye ve kelimullah muhataplara tebliğ edilmeye başladığı andan itibaren, ilk Kur'ân talebeleri de ortaya çıkmaya başlamış ve Resûlullah (s.a.s.), inzal olan ayetleri, sayıları kırklara kadar ulaşan vahiy katiplerine yazdırmıştır.³ Hz. Peygamber'in Kelamullahı insanlara ulaştırmasında ve muhafazasında öncelikli temel unsur, her zaman şifahi okuyuş olurken, ikinci unsur ise ayetlerin kitabeti ol-

³ Ebû Bekir Abdullah b. Süleyman es-Sicistânî İbn Ebî Davut, *Kitâbu'l-Mesâhif*, thk. Muhibiddin Abdussecân Vâiz (Beyrut: Daru'l-Beşâiri'l-İslâmi, 2002), 1/143-148; Muhammed Hamidullah, *Kur'ân'ı Kerim Tarihi*, çev. Salih Tuğ (İstanbul: İFAV Yayınları, No;57, 2000), 41-44.

muştur. İbnu'l-Cezerî'nin de bu duruma atıfla belirttiği gibi, ilk dönemlerden itibaren Kur'ân'ın naklinde öncelik ve itimat, her zaman hıfza ve tilavete olmuştur.⁴ Bu durum, heyetler yılına kadar bu şekilde devam etmiş ve Mekke döneminde Ashâb arasında kırâat farklılıklarıyla ilgili herhangi bir ihtilaf ve olaya rastlanılmamıştır.⁵ Medine döneminde heyetler halinde İslam'a giren kabileler ve Müslümanların sayısı artınca, kırâat ihtilaflarıyla ilgili olay ve rivayetler de görülmeye başlamıştır.⁶

Senetu'l-Vüfûd da denilen heyetler yılından itibaren, Ömer (r.a.) ve Hişam b. Hakîm arasında meydana gelen Kur'ân kırâatiyle ilgili ihtilaf gibi⁷ benzer olaylar, Sahabeden Ubeyy b. Kab, Abdullah b. Mes'ûd, gibi kurrâ Sahabiler arasında da görülmeye başlamıştır.⁸ Ancak bu ihtilaflar bizzat Resûlullah (s.a.s.) tarafından giderilmiştir. Hz. Peygamber, ihtilaflarla ilgili değişik zaman ve mekanlarda kendisine müracaat eden Sahabilere; *okudukları kırâat farklılıklarının tamamının Allah tarafından indirildiğini, bu ihtilafların şafi ve kâfi olduğunu ve birbirlerine muhalefet etmemelerini* bildirerek, Onlar'a; *kırâat ihtilaflarında şüphenin küfür olduğunu*⁹ belirtmiştir.

Kırâat ihtilaflarıyla ilgili haber ve rivayetler tahlil edildiğinde, bu okuyuş farklılıklarının yedi harf ruhsatı ile temellendirildiği görülmektedir. Yedi harf konusunun Kur'ân ve kırâat tarihinin problematik ve ihtilafli konularından biri olduğunda ise şüphe yoktur. Yedi harfle ilgili rivayetlerin sıhhati üzerinde hiçbir şüphe olmayıp, yedi harf rivayetlerinin insanlara Kur'ân'ı kolaylaştırdığı hususunda alimler arasında tam bir ittifak ve görüş birliği vardır. Buna karşılık yedi harfin; niteliği ve tarifi hakkında, farklı görüş ve düşünceler ortaya konularak, bu konudaki görüş farklılıkları kırka kadar çık-

⁴ Muhammed b. Muhammed b. Cezerî ed-Dimeşki, *en-Neşr fi'l-kırâati'l-aşr*, tsh. Ali Muhammed ed-Dabbâ' (Beirut: Darü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1380/1960), 1/5-6.

⁵ Abdurrahman Çetin, *Yedi Harfler ve Kırâatlar* (İstanbul: Ensâr Neşriyat, 2010), 167

⁶ Mehmet Ali Kapar, *Heyetler* (İstanbul: Endülüs Yayınları, 2017), 413.

⁷ Ebû Ubeyd el-Kâsım b. Sellâm el-Herevî, *Kitâbü fedâili'l-Kur'ân*, thk. Mervan el-Atiyye, Muhsin Harabe, Vefâ Tekiyyiddin (Beirut: Dâru İbn Kesîr, ts.), 236.

⁸ Ebû Ubeyd, *Kitâbü fedâili'l-Kur'ân*, 336-341.

⁹ Ebû Ubeyd, *Kitâbü fedâili'l-Kur'ân*, 336-341; Ebû Amr Osman b. Saîd ed-Dâni, *el-Ahrufu's-seb'a li'l-Kur'ân*, thk. Abdulmuheymin Tahhân (Mekke: Dâru'l-Münâre, 1418/1997), 17, 350-353, 337.

mıştır.¹⁰ Yedi harf ruhsatının Allah tarafından verildiğiyle alakalı birçok rivayet mevcut olup, Buhari'de geçen, Abdullah b. Abbas rivayeti,¹¹ Ömer ve Hişam b. Hâkim rivayeti,¹² Ubeyy b. Ka'b ve İbn Mesud'tan nakledilen rivayetler bunlardan bazılarıdır.¹³

Yedi harf konusunun Kur'an'ı okumayı ve anlamayı kolaylaştırmaya yönelik bir ruhsat olduğunda görüş birliğinden söz edilirken, yedi harfin tarifi ve ne olduğu hakkında ise çok farklı yorumlar yapılmıştır. Mesela; İlk dönem alimlerinden ve otuza yakın kırâati eserinde nakleden Kasım b. Sellâm, yedi harf hakkında rivayetlerin sahih olduğunu naklettikten sonra¹⁴ yedi harfle ilgili olarak: “*Yedi harf rivayeti meşhurdur. Bu yedi harfin manası; bir harfin, yedi vecih üzere (değişik şekilde) okunuyor olması değildir. Bu mevcut olmayan bir şeydir. Fakat bize göre yedi harf, Arab lehçelerinin Kur'an'ın tamamına dağılmış yedi lügat üzerine indirilmesidir. Yedi harften biri, bir kabilenin lügatiyle (lehçesiyle), İkinci harf; birinci harf hariç farklı bir lügat ile (lehçeyle), Üçüncü harf; ilk ikisinden başka bir lügat ile-dir. (Lehçeyledir). Bu yedi harfin tamamına kadar böyledir.*”¹⁵ demiştir. İlk dönem ve sonraki dönemlerde de bu konu hakkında birçok farklı görüş ileri sürülmüştür. Ulumu'l-Kur'an sahasında önemli bir yere sahip olan Bedrüddin Muhammed ez-Zerkeşi ö.h.794/1392, insanların bu rivayetler hakkında otuz beş kadar fikir ileri sürerek ihtilaf ettiklerini belirterek, bu farklı görüşlerin bir kısmını maddeler halinde özetlemiştir.¹⁶

Genel bir bakış açısıyla kısaca izah edilmeye çalışılan yedi harf meselesi, kırâatlerin temelini oluşturan bir durumken, yedi harf ruhsatının neden verildiği hususu ise, üzerinde durulması gereken önemli bir mesele olarak ortaya çıkmaktadır. Farklı lehçe,

¹⁰ Bedruddin Muhammed b. Abdullah ez-Zerkeşi, *el-Burhân fî ulûmi'l-Kur'an*, thk. Muhammed Ebû'l-Fadl İbrahim (Kahire: Daru't-Turâs, 1276/1957), 1/212; Muhammed Mustafa el-'Azami, *Vahyedilişinden Derlenişine "Kur'an Tarihi"* (İstanbul: İz Yayıncılık, 2011), 202; Ebû Ubeyd, *Kitâbü fedâili'l-Kur'an*, 337.

¹¹ Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâil Buhari, *Sahîhu'l-Buharî* (Beyrut: Dâru İbn Kesir, 1423/2002), “Fedâilu'l-Kur'an”, 5 (No. 4991, 1276).

¹² Ebû Ubeyd, *Kitâbü fedâili'l-Kur'an*, 236.

¹³ Ebû Ubeyd, *Kitâbü fedâili'l-Kur'an*, 334, 336; Buhari, “*Fedailu'l-Kur'an*”, 5 (No. 4992, 1276).

¹⁴ Ebû Ubeyd, *Kitâbü fedâili'l-Kur'an*, 337.

¹⁵ Ebû Ubeyd, *Kitâbü fedâili'l-Kur'an*, 337-338.

¹⁶ Zerkeşi, *el-Burhan*, 212-227.

şive, ağız ile konuşan Arap kabileleri, heyetler halinde İslam'a girmeye başladıklarında Kureyş lehçesini konuşmada ve Kur'ân'ı buna göre tilavette zorlanmışlardır. Sayıları binleri bulan, Medine'ye sığmayıp şehir dışında çadırlar kurarak¹⁷ İslam'ı ve Kur'ân'ı öğrenmeye gelen bu insanlara sadece bir lügatle, lehçe, şive ve ağızla¹⁸ okutmak ve öğretmek hususunda Resûlullah (s.a.s.) zorluk yaşamıştır. Hz. Peygamber bu durumu dile getirerek, insanların içerisinde yaşlı, aciz, kadın ve çocuklar olduğunu Kur'ân'ı kolaylaştırmasını Allah'tan istemiştir.¹⁹ Allah (c.c.) bir ilahi lütuf olarak Kur'ân'ı yedi harf üzere indirerek, kelimelerini insanlara kolaylaştırmıştır. Bunun neticesinde Kur'ân kısa bir sürede geniş kitlelere ulaşarak, okuması ve anlaşılması kolaylaştırılmıştır.

2. Sahabe ve Tâbiîn Dönemiyle ilgili Bazı Önemli Olaylar

Hz. Peygamber'in vefatından sonra, Ebûbekir (r.a.)'in halifeliği sırasında, Yemâme savaşı olmuş bu savaşta kurrâ hafızlar şehit olmuştu. Bu durum, Ebûbekir (r.a.) ve Ömer (r.a.)'da Kur'ân'ın kaybolması endişe ve korkusunu doğurmuştur. Buna engel olmak için Zeyd b. Sabit başkanlığında toplanan komisyon, bir yıllık bir çalışmayla Kur'ân'ı cem etmiştir.²⁰ Hz. Osman'ın hilafetinde ise, kırâat ihtilafları çoğalmış, Huzeyfe (r.a.), Azerbaycan-Ermenistan seferindeyken askerler arasında meydana gelen kırâat ihtilaflarını halifeye anlatarak, bu duruma bir çare bulmasını istemiştir. Hz. Ömer (r.a.)'in hilafetinin son dönemlerinde de görülmeye başlayan bu ihtilafları²¹ kendisi de gözlemleyen Hz. Osman, Zeyd b. Sabit başkanlığında ikinci kez bir komisyon toplayarak, beş yıllık bir çalışma so-

¹⁷ Kapar, *Heyetler*, 116, 412-413.

¹⁸ Şükrü Haluk Akalın vd., *Türkçe Sözlük* (Ankara: Türk Dil Kurumu, 2011), "Dil", 664, "Lehçe", 1580, "Şive", 222, "Ağız", 44; Türk Dili ve Edebiyatı, <https://www.turkedebiyati.org/lehce-sive-agiz-dil-nedir.html> (Erişim 29 Mayıs 2020).

¹⁹ Dâni, *el-Ahrufu's-seb'a li'l-Kur'ân*, 31-32; Ebû Amr Osman b. Saîd ed-Dâni, *Câmiu'l-beyân fi'l-kırâati's-seb'i'l-meşhûra*, thk. Muhammed Sadûk el-Cezâiri (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1426/2005), 24-25.

²⁰ Ebû Ubeyd, *Kitâbü fedâili'l-Kur'ân*, 151-156; Buhari, "Fedailu'l-Kur'ân", 3 (No. 4986, 1274-1275).; Muhsin Demirci, *Kur'ân Tarihi* (İstanbul: İFAV Yayınları, 2011), 120.

²¹ Şakir Gözütok, "Hz. Ömer Döneminde Eğitim ve Öğretim", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi* 10/50 (Haziran 2017), 943.

nunda²² Son Arz'a uygun biçimde Mushafları çoğaltmış, kırâat birliğini sağlayarak karışıklığa son vermiştir. İstinsah edilen Mushaflarla birlikte kurrâ Sahabiler, Mekke, Kûfe, Şam, Basra gibi merkezlere öğretici olarak gönderilmiş ve Sahabenin üzerinde ittifak ettiği okuyuşlar öğretilmeye başlamıştır.²³ Çoğaltılan Mushaflar üzerinde ise Sahabe icması meydana gelmiştir.²⁴

Hız. Ebûbekir döneminde, komisyon Kur'ân'ı cem ederken sadece isnâd şartıyla birlikte yazılı metin şartını ararken, Hız. Osman döneminde aynı şartlar yine ileri sürülmüştür. Bununla birlikte çoğaltılan Mushaflarla kırâat birliğinin sağlanmasının ardından, sahih kırâatlerin tespitinde, *isnad ve Mushaf'a uygunluk* şartları bu dönemden itibaren, aranan temel resmi kriterler olmuştur. Mushaf'ın cem'i Kur'ân'ın kaybolma endişesinden dolayı yapılırken, istinsah olayı ise ümmet arasında kırâat birliğini sağlayarak karışıklığa son vermeye yönelik olmuş, bu iki çalışma mahiyeti itibarıyla birbirlerinden farklılık göstermiştir.²⁵ Hız. Osman döneminde Sahabe tarafından belirlenen *isnad ve Mushaf'a uygunluk kriterleri* bir kırâatin sıhhati için yeterli görülmüş, bu durum Ebûbekir b. Mücâhid'in ö.h.324/936 yaşadığı asra kadar devam etmiştir. Bu dönemden itibaren üçüncü bir şart olarak *Arapça diline uygunluk* kriteriyle beraber, başka şartların da ilave edildiği görülmeye başlamıştır.²⁶

Mushaflarla belli merkezlere gönderilen Sahabe birçok talebe yetiştirmiş ve bu bölgelerde kırâatte önder şahsiyetler ortaya çıkmış, bu kişiler buldukları yerlerde kırâatte imam kabul edilmişlerdir. Bu kırâat imamları, yaşadıkları bölgelerde okunan kırâati en iyi bilenler olması sebebiyle, kalabalık bir topluluk tarafından okunan, mustefid/yaygın ve el-mucme-u aleyh olan kırâatlerin temsilcisi ve

²² Nevzat Kaya, Nebî Bozkurt, "İstinsah", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2001), 23/369-371.

²³ Ebûbekir İbn Mücâhid, *Kitabu's-seb'a fi'l-kırâât*, thk. Şevkî Dayf (Kahire: Dâru'l-Mearif, 2009), 9-10.

²⁴ Mekkî b. Ebî Talib el-Kaysî, *el-İbâne an meâni'l-kırâat*, thk. Abdulfettah İsmail Şelbî (Kahire: Dâru'n-Nahda, 1379/1960), 32.

²⁵ Celâleddin Abdurrahman b. Ebîbekir es-Suyûtî, *el-İtkân fi ulûmi'l- Kur'ân*, thk. Merkezu'd-Dirâseti'l-Kuranî (Medine: Mecmeu'l-Meliki Fahd, 1426/2005), 377-378; Demirci, *Kur'ân Tarihi*, 120; 'Azamî, *Kur'ân Tarihi*, 130.

²⁶ İbn Mücâhid, *Kitabu's-seb'a*, 21-24, 49, 87-88; Muhammed b. Muhammed b. Cezerî ed-Dimeşkî, *Muncidu'l-mukriin ve murşidu't-tâlibîn*, tsh. Ali b. Muhammed el-İmrân (Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1999), 53.

sembolü olmuşlardır.²⁷ İmamlar, Resûlullah (s.a.s.) dan nakledilen bu okuyuş şekillerinin öğreticisi olmuş ve kitaplar telif etmişler, yetiştirdikleri birçok talebe, hocalarının öğrettiği kırâatleri ve özelliklerini zamanımıza kadar ulaştırmışlardır. Bunların en meşhurları ise yedi ve on kırâat imamının kırâatleri olup, her dönemde binlerle ifade edilen kariler tarafından bu okuyuşlar ezberlenmiş, nakledilmiş ve onların isimleriyle anılır olmuştur.²⁸

Kırâat edilen lafızların sahihliği ve Kur'ân olup olmadığının tespit edilmesi, Hz. Peygamber'in vefatından sonra ümmetin en mühim sorunlarından biri olmuştur. Hz. Ebûbekir döneminde Kur'ân'ın kaybolmasından korkularak cem edilmesi için oluşturulan komisyon, *vahyin iki şahit ile yazılı olarak getirilmesini* şart koşmuş ve vahyi iki kapak arasına almıştır. Hz. Osman döneminde artan kırâat ihtilaflarını ortadan kaldırmak ve kırâat birliğini sağlamak için ikinci kez toplanan vahiy komisyonu, yine aynı kriterleri şart koşturmakla beraber, Son Arz'a uygun olarak Mushafları istinsah etmiştir. Her iki komisyon çalışmasında da kırâatin sahih sayılabilmesi için olmazsa olmaz temel kriter, *okuyuşun Resûlullah'a (s.a.s.) isnâd edilmesi* olmuştur. İstinsah edilen Mushaflar ve okunuşları üzerinde, onikibin Sahabe icma etmiştir. Bu Sahabe icmasından itibaren isnâd ve Mushafa uygunluk şartları, sahih bir kırâatin geçerliliği ve tespiti için kesin kural olarak, Ebûbekir b. Mücâhid ö.h.324/936 zamanına kadar devam etmiştir.

İbn Mücâhid, meşhur eserinin mukaddimesinde kendi dönemi öncesinde başlayarak devam eden, dilde ve kırâatlerdeki lahnın artmasıyla ve yapılan kırâat hatalarıyla ilgili açıklamalarda bulunmuştur. Kırâatlerde lahnın yaygınlaşmasını ve karilerin ilmi seviyeleriyle ilgili birtakım tespitlerde bulunarak, kırâatleri ve âlimleri

²⁷ Ebû Aliyyi'l-Hasan b. Abdi'l-Gaffâr el-Farisi en-Nahvi, *el-Huccetu fi İleli'l-Kırâati's-Seb'i*, thk. Ali Muhammed Muavvid, Adil Ahmed (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1971), 1/12; Kaysî, *el-İbâne*, 86-89; İbnu'l-Cezerî, *en-Neşr*, 1/51-52.

²⁸ Kaysî, *el-İbâne*, 86-89; Tayyar Altıkulaç, "Ebû Amr b. 'Alâ", *Türkiye Diyanet Vakfı Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1999), 10/94-96; Tayyar Altıkulaç, "Halef el-Bezzâr", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 1989), 15/237-238; Kırâat eserleri için TDV Ansiklopedisi, imamların maddelerine ve Fuat Sezgin'in *GAS* isimli eserinin 1/1-25. sayfalarına bakılabilir.

birtakım sınıflandırmalara tabi tutmuştur.²⁹ Sahih kırâatleri belirlemek ve bu okuyuşları hatalardan ve karışıklıklardan korumak için, kırâatlerin sıhhat şartlarından; isnâd, Mushaf ve Arapçaya uygunluk şartlarıyla birlikte, kırâatin geçerli olması için halk arasında yaygın olması/*müstefîd* olması ve üzerinde icma olması/*el-Mücme-u aleyh* gerektiğini belirtmiştir.³⁰

Sahih kırâatlerin tespit şartları hususunda ise âlimler arasında görüş ayrılıkları ortaya çıkmış, farklı yorumlar ve şartlar ileri sürmüşlerdir. Bazı alimler kırâatin geçerli olması için, isnadı yeterli görürken, bazıları isnâd ve Mushaf'a uygunluk şartının yeterli olduğunu belirtmişlerdir.³¹ İbn Mücâhid, ileri sürdüğü bu tespit kriterlerinden dolayı ve bazı sahih ve mütevatir okuyuşları dışarıda bıraktığı için eleştirilmiştir. Bununla birlikte belirlediği tespit kriterlerinden ilk üçü, âlimler arasında genel kabul görmüştür. Bu üç şartı sistematik hale getirerek, bu kriterlere geniş olarak yer veren ise, Mekki b. Ebî Talib el-Kaysî ö.h.437 olmuştur.³² Âlimler tarafından bu kriterler hakkında değişik fikirler ileri sürülse de ilk dönem eserleri ve kırâat tarihi incelendiğinde, bu şartlardan ilk ikisi hakkında, Sahabe icması söz konusu olduğundan dolayı mutlak itaat ve kabul gerektiğini ifade etmek gerekir. Üçüncü şartın ise, dil ve kırâati lahndan korumaya matuf bir çaba olarak değerlendirmek mümkündür. Buna göre bir kırâatin geçerli olması için ortaya konulan üç kriter/şart/rükun:

- a. Kırâatin Sahih bir İsnadının Olması,
- b. Kırâatin Hz. Osman Mushaflarından Birine Uygun Olması,
- c. Arapça Dil Kurallarına bir Vecihle de Olsa Uygun Olmasıdır.

3. Kırâatlerle İlgili Bazı Hususlar ve Meseleler

İslam'ın ilk yıllarında Kur'ân üzerinde hareke ve noktalama olmadığından, farklı okumalara ihtimali olan ayetlerin tilaveti ancak

²⁹ İbn Mücâhid, *Kitabu's-seb'a*, 45-46.

³⁰ İbn Mücâhid, *Kitabu's-seb'a*, 87-88.

³¹ Ahmed Aliyyu'l-İmam, *Kur'ân'ın 10 Kırâati*, trc. Süleyman Gündüz (İstanbul: İnkılab Basım Yayım, 2010), 168-173; Çetin, *Yedi Harf ve Kırâatlar*, 226-227; Ali Temel, "Erken Dönem Dilbilimsel Tefsirlerde Kırâat Anlayışı", *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi* 15/2 (2015), 84, 89.

³² Kaysî, *el-İbâne*, 51-53.

şifahi yolla meydana gelmekteydi. Hareke ve noktalamadan uzak bir metin her türlü okuyuşa ihtimal vermekteyken, bu harekeleme ve noktalama nasıl yapılacaktır? İnsanlar harekesiz ve noktasız olan bu metni neye ve kime göre harekeleyerek okuyacaktır?

Zeyd b. Sabit; “Kırâat kendisine uyulan bir sünnettir.”³³, Hz. Ömer ise: “Kur’an’ın dil kurallarını, Kur’an’ı ezberlediğiniz gibi öğreniniz.”³⁴ derken, buna işaret etmiş, kırâatin ancak şifahi usulle, hoca talebe ilişkisiyle öğrenebileceğini belirtmiştir. Burada belirtilen sünnet kavramının fikhî ve hadis ilminde tarif edilen kavramdan farklılık gösterdiği de gayet açıktır. Hareke ve noktasız olan metnin ancak bir üstadın ağzından müşafehe yoluyla alınacağını söylenmesi, bir zorunluluğu ifade etmektedir. Aksi takdirde Kur’ân ayetlerinin sahih bir okuyuşunun gerçekleşmesi mümkün değildir. Yedi kırâat imamından olan Ebû Amr Zebbân b. el-Alâ’nın ö.h.154/771 talebesiyle arasında geçen olay bu durumu net olarak izah etmektedir. Saffat suresinde geçen “*ve teraknâ*” {وتركنا} ile “*ve bareknâ*” {وبركنا} kelimeleri, hareke ve noktadan soyutlanarak yazıldığında birbirine benzemekte, dolayısıyla iskelet hattın nasıl doğru okunabileceğini hocası Ebû Amr’a sormuş, O da: Bu türden farklı okuyuşa ihtimalli yazının/iskelet hattın, ancak talebenin hocasından doğrusunu duyarak okuyabileceğini söyleyerek, Kur’ân kırâatinin ancak öncekilerin sonrakilere öğreterek naklettiği bir sünnet olduğunu belirtmiştir.³⁵ Bu bağlamda Kur’ân ve kırâat kavramları âlimler arasında tartışılan üzerinde farklı yorumlar ve düşünceler üretilen konulardan biri olmuş, ‘*Kur’ân ve kırâat iki ayrı hakikattir*’ sözü bu konuda görüş ayrılıklarının merkezini oluşturmuştur.

Bir kırâatin en önemli özelliği, Resûlullah (s.a.s.)’a isnadının olmasıdır. İsnadı olmayan okuyuşlar/kırâatler, dil kurallarına ve Mushaf’a uygun olsa da merdûd sayılmıştır. Bu kontekstte Kırâatler incelendiğinde hemen hepsinde Resûlullah’a (s.a.s.) ulaşan bir isnadlarının varlığı gözlemlenmektedir. İlk dönem eserleri ve daha sonraki dönemlerde yazılan kırâat eserlerinde buna uyulmuş, genel olarak kırâat imamlarının isnâd zincirleri başlangıçta verilmiş, daha

³³ İbn Mücâhid, *Kitabu’s-seb’a*, 50-51.

³⁴ Gözütok, “Hz. Ömer Döneminde Eğitim ve Öğretim”, 943.

³⁵ İbn Mücâhid, *Kitabu’s-seba*, 21-24, 49, 51.

sonra bir kırâati diğerinden ayıran temel okuyuş özellikleri olan usûl ve ferşî ihtilafları verilmiştir.³⁶

Kırâat imamları, kendilerine isnâd edilen kırâatlerini, Sahabe ve Tâbiîn kuşağından aldıkları ilmi bilgiler ve talimle oluşturmuşlardır. Sahabe ve Tâbiîn kuşağı, Kur'ân ve dini ilimlerde, kırâatleri bize ulaştırmada sembol şahsiyetler olan kırâat imamlarını yetiştiren kuşak olmuştur. Her kırâat imamı kendi kırâatini oluştururken, hocalarından şifahi yolla arz ve sema yöntemlerinden biriyle veya her iki metotla öğrenmiş, daha sonra bunlar arasından kendine göre bazı tercihler ve ihtiyarda bulunarak kendi kırâat ve usûlünü belirlemiştir. Mesela; İmam Nâfi, yetmiş küsur Tâbiîn hocadan ders alarak kırâatini oluşturmuş, İmam Âsım ö.h.127/745, Abdurrahman es-Sülemi ve Zirr b. Hubeyş'ten aldığı eğitimle kırâatini ortaya koymuştur. Bunu yaparken de kırâat imamı, isnadı esas almış, kendi görüşleri veya dil kurallarını öncelememiş, itimadını rivayet ve şifahi okuyuşa yapmıştır.³⁷ Kırâat imamlarından Ebû Hafs Ömer b. Muhaysın ö.h.123/741 ve Yahyâ b. Ziyâd Ferra ö.h.207/822 gibi bazı alimler sarf ve nahiv kurallarından hareketle bazı kırâat tercihleri yapmışlarsa da kırâatleri kalabalık insan toplulukları arasında yaygınlık kazanmamış ve âlimler tarafından kabul görmeyerek tenkid edilmiştir. İlk dönem kırâat âlimleri arasında kırâatleri tercihte dil kurallarını temel alan yaklaşımlar kabul görmemiş, kırâatlerin tercihinde rivayet esas alınırken,³⁸ bu durum ise yedi harf ile ilişkilendirilmiştir.

4. Halef Kırâati ve Âsım Kırâatinin Hafs Rivayeti

Bir kırâatin belirlenip kabul ya da reddedilmesindeki en önemli unsurlar, kırâat imamlarının isnadları, kırâat usûlleri ve kırâatlerindeki ferşî farklılıklardır.

4.1. İmam Halef ve İmam Âsım'ın Kırâatlerinin Isnadı

İmam Halef kırâatini oluştururken, yedi kırâat imamından

³⁶ İbn Mücâhid, *Kitabu's-seba*, 54-102; Ebû Bekir Ahmed b. el-Huseyn b. Mihrân el-İsbahâni en-Nisâbüri, *el-Mebsût fi'l-kırâati'l-aşr*, thk. Sebi' Hamza Hâkimî (Dimeşk: Matbûatu Mecmai'l-Lügati'l-Arabî, 1980), 8-11.

³⁷ İbnu'l-Cezerî, *en-Neşr*, 1/6.

³⁸ İbnu'l-Cezerî, *en-Neşr*, 1/8-9; Tayyar Altıkulaç, "İbn Muhaysın", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 1999), 20/209-210; Temel, "Erken Dönem Dilbilimsel Tefsirlerde Kırâat Anlayışı", 117.

olan Nâfi, Hamza ve Âsım'ın kırâatlerini talebelerinden öğrenmiş, Âsım'ın iki ravisinden biri olan Ebûbekir b. Şube ö.h.193 ile karşılaşmalarına rağmen aralarında geçen özel bir hadiseden dolayı ders almamış, daha sonra Âsım'ın Ş'ube rivayetini Ş'ube'nin talebesi Yahya b. Adem'den ö.h.203/818 almış, Hafs rivayetini ise Ya'kûb b. Halifetu'l-A'sâ'dan ö.h.200/815 almıştır. İmam Kisâî'nin ö.h.89/805 bizzat kendisinden kırâat almış, bunun yanı sıra Mekke imamı İbn Kesîr ö.h.120/738 ve Basra imamı Ebû Amr'ın kırâatlerini de öğrenmiştir. Medine imamı Nâfi kırâatini, İshak el-Museyyebî'den, ö.h.206/821 Kûfe imamlarından Hamza'nın kırâatini Süleym b. İsa'dan ö.h.188/804 öğrenmiş,³⁹ Halef, İmam Hamza'yı görmediği halde Hamza kırâatinin birinci ravisi olarak kabul görmüştür. Basra imamı olan Ebû Amr kırâatini, İsmail b. Cafer ö.h.180/796 ve Abdulvehhâb b. Ata'dan ö.h.204/819-820, Mekke imamı İbn Kesîr ö.h.120/738 kırâatini ve İbn Kuteybe ö.h.276/889 rivayetini Ubeyd b. Akîl'den almıştır. İmam Ameş b. Muhaysın'ın kırâatini, Zaide b. Kudame'den ö.h.161/777 almıştır. Bunların dışında İmam Halef, Ya'kûb b. Halifetu'l-A'sa, ö.h.200/815 Ebû Zeyd Said b. Evs ö.h.215/830 ve el-Mufaddalu'd-Dabi'den ö.h.178/794 de kırâat almıştır.⁴⁰

İmam Halef kendi döneminde ulaştığı meşhur yedi kırâat imamının talebeleri ve bunların dışındaki kırâat alimlerinden arz ve sema yoluyla dersler almıştır. İmam Halef kırâatini oluştururken tercihlerini genellikle yedi kırâat imamı arasından yapmıştır. Halef, Hamza'nın ravisi olma cihetinden kırâati makbul kırâatler arasında olduğu gibi, kırâatini oluştururken yaptığı tercihleri sahih kırâatlerden seçtiği için kırâati de mütevâtir kırâatlerden görülmüştür. Kendisi hadis hafızı, sika ve Ahmed b. Hanbel'in de sika ravilerinden biridir.⁴¹ İmam Halef'in "*Muteşâbihü'l-Kur'ân*", "*İhtilâfü'l-Mesâhif*",

³⁹ Şemsüddin Ebî Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Osman ez-Zehbî, *M'arifetü'l-kurrâi'l-kibâri ale't-tabekâti ve'l-asâri*, thk. Tayyar Altıkulaç (Ankara: İSAM Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi, 1995), 1/247, 419-422; İbnü'l-Cezerî, *Gâyetü'n-Nihâye*, 1:246-247; Altıkulaç, "Halef b. Hişâm", 15/237.

⁴⁰ İbnü'l-Cezerî, *Gâyetü'n-Nihâye*, 1/246-247; Damra, *Ferhatu'l-Ebrâr*, 9; Cafer Yerlikaya, *Halef el-Bezzâr ve Kırâati* (Sivas: Cumhuriyet Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2014), 37.

⁴¹ Yerlikaya, *Halef el-Bezzâr*, 51.

“Kitâbü'l-Kirâe”, “Kitâbü'l-Aded” isimli eserlerinin olduğu rivayet edilmekteyse de bu eserlerin zamanımıza ulaşmış ulaşmadığı bilinmemektedir.⁴²

İmam Halef kıraatinin meşhur iki ravisinden birincisi, İshak b. İbrahim el-Verrâk ö.h.286/899, diğeri ise İdris b. Abdülkerim el-Haddâd ö.h.292/905 'tır. Her iki ravi kırâati bizzat Haleften almıştır. İbrahim el-Verrâk, Halef'in yazı ve nüshalarını, kırâatini kopyalayan bir talebesi olduğundan, el-Verrâk lakabı verilmiştir.⁴³ İkinci Ravi el-Haddâd, kırâati Halef, Hamza ve Kisâi kırâatini ise Kuteybe'den almıştır.⁴⁴ Ayrıca Muhammed b. Habiş eş-Şemmûnî'den ders alarak kendi tercihlerini de yapmıştır.⁴⁵ el-Haddâd, imam Hamza ve Halef kırâatinin isnatlarında önemli bir halka olduğundan kırâatteki yeri mühimdir. İbn Şenebûz, İbn Miksem ve İbn Mücahid gibi âlimlerin hocası olması, onun bu ilimdeki önemini ortaya koymaktadır.⁴⁶ İmam Halef'in isnadının yukarıda belirtilen hocalarına göre Resûlullah'a (s.a.s.) isnadı şu şekildedir;⁴⁷

► {Resûlullah→ İbn Mes'ûd→ Zirr b. Hubeyş→ Âsım b. Behdele→ Ebûbekir b. Şu'be→ Ya'kûb b. Muhammed→ **Halef** }

► {Resûlullah→ Abdullah→ Alkame→ Ubeyd B. Nudayla El-Huzai→ Humran b. Ayan→ Hamza→ Süleym b. İsa → **Halef** }

► {Resûlullah → Ebû Hureyre ve İbn Abbas→ Ebû Cafer Yezid b. Ka'ka'a → Nâfi b. Abdirrahman → İshak b. Muhammed → **Halef** }

► {Resûlullah→ Ubeyy b. Kab→İbn Abbas→Said b. Cubeyr→el-Minhal b. Amr→ ibn Ebî Leyla → Hamza b. Habib→ Süleym b. İsa→ **Halef** }

► {Resûlullah→ Ubeyy b. Kab→ İbn Abbas→ Said b. Cubeyr→ El-Minhal b. Amr→ İbn Ebi Leyla→ Hamza→ Süleym b. İsa→ **Halef** }

► {Resûlullah→ Abdullah b. Mesud→ Alkame→Ubeyd b. Nudayla→ Humran b. Ayan→ Hamza→ Süleym b. İsa→ **Halef** }⁴⁸

⁴² Altıkulaç, “Halef b. Hişâm” 15/237; Yerlikaya, *Halef el-Bezzâr*, 37-39.

⁴³ Yerlikaya, *Halef el-Bezzâr*, 62.

⁴⁴ İbnü'l-Cezerî, *Gâyetü'n-Nihâye*, 1/140.

⁴⁵ Tayyar Altıkulaç, “İdris b. Abdülkerim”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 1999), 21/484.

⁴⁶ Altıkulaç, “İdris b. Abdülkerim”, 21/484.

⁴⁷ İbnu'l-Cezerî, *en-Neşr*, 1/188-194; Yerlikaya, *Halef el-Bezzâr*, 46-47.

⁴⁸ İbnu'l-Cezerî, *en-Neşr*, 1/188-194; Yerlikaya, *Halef el-Bezzâr*, 46-47.

Kırâat isnadları incelenecek olursa, senedin iki bölümde değerlendirilmesi yerinde olacaktır. *Birinci bölüm*; Resûlullah'tan (a.s.) kırâat imamına kadar olan kısmı, *diğer bölümü* de kırâat imamından kırâati öğrenen, kaydeden müellife/kariye kadar devam eden bölümüdür. İsnad zincirinin ikinci boyutu aktif canlı olup halen dinamikliğini korumaktadır. Mesela;

► **{(Birinci Bölüm)** Resûlullah→ Ubeyy B. Kab→ İbn Abbas→ Said B. Cubeyr→ El-Minhal B. Amr→ İbn Ebi Leyla→ Hamza→ Süleyym b. İsa→ **Halef b. Hişam**→**{İkinci Bölüm}** Ebû'l-Abbâs el-Verrâk→ Ebû'l-Hasan Muhammed b. Abdullah→ Ebûbekir İbn Mihran} İbn Mihrân, Halef kırâatini kimlerden aldığını nakletmiş ve kitabında kaydetmiştir.⁴⁹

İmam Âsım'ın isnâd zinciri ise:

► {Resûlullah→ Osman b. Affan/Ali b. Ebi Tâlib/Zeyd b. Sabit/ İbn Mes'ûd/Ubeyy b. K'ab→ Ebû Abdurrahman es-Sülemî→ **Âsım**}⁵⁰

► {Resûlullah→ Abdullah b. Mesud→ Zirr b. Hubeyş→ **Âsım**}⁵¹

Âsım kırâatinin İbn Mücâhid'e kadar uzanan isnâd zincirlerinden iki tanesi de aşağıdaki gibidir. İsnadın ikinci bölümünü oluşturmaktadır.

► **{(Birinci Bölüm)**Resûlullah→ Osman b. Affan/Ali b. Ebi Tâlib/Zeyd b. Sabit/İbn Mes'ûd/Ubeyy b. K'ab→ Ebû Abdurrahman es-Sülemî→ **Âsım**→**{İkinci Bölüm}** Ebûbekir b. Ş'ube→ Yahya b. Âdem→ Ahmed b. Ömer el-Veki'î→ İbrahim b. Ahmed b. Ömer el-Veki'î→ **İbn Mücâhid**}

► **{(Birinci Bölüm)** Resûlullah→ Abdullah b. Mesud→ Zirr b. Hubeyş→ **Âsım**→**{İkinci Bölüm}**Hafs b. Süleyman→ Ebû Ömer Hubeyra b. Muhammed et-Temmâr→ Ahmed b. Ali'l-Cezzâz→ **İbn Mücâhid**}⁵²

İki imamın isnâd zincirleri yedili tasnifi ilk yapan Ebûbekir b. Mücâhid ve ilk onlu tasnifi yapan kırâat alimi Ebubekir b. Mihran en-Nisabûrî'nin eserleri dikkate alınarak yapılmıştır. Bu iki eser ve diğer kırâat eserlerinde dikkati çeken hususlardan biri, müellifler

⁴⁹ İbn Mihran, *el-Mebsût*, 83-85.

⁵⁰ İbn Mücâhid, *Kitabu's-seb'a*, 92.

⁵¹ Ebû Ubeyd, *Kitabu fedâilil-Kur'ân*, 359.

⁵² İbn Mücâhid, *Kitabu's-seb'a*, 92-97.

kırâat imamlarının isnadlarını zikrederken çoğunlukla birçok isnadı dışarıda bırakarak, muhtasaran bu senetleri verdiklerini belirtmiş olmalarıdır.⁵³ Müellifler, İsnadını verdikleri kırâatlerin birçok kimse tarafından okunduğunu, yaygın ve üzerinde icma oluştuğunu, ayrıca sayılamayacak kadar çok isnat arasından en sağlam/sıhhatli gördüklerini naklettiklerini söylemişlerdir. Buna göre, kırâat kitaplarında nakledilen kırâatlerin isnadları, gerçek sayıyı değil sadece, meşhur olma ve örneklik teşkil etmeleri amacıyla verildiği gibi bir sonucu ve fikri ortaya çıkarmaktadır.⁵⁴

4.2. İki İmamın Kırâatlerindeki Usûl Farklılıkları

Kırâatleri birbirinden ayıran önemli özelliklerden biri de kırâat imamlarının tercih ederek, kabul ettikleri ve uygulamış oldukları usûl kaideleri/eda keyfiyetidir. Usûl kelimesi sözlükte: “Bir amaca erişmek için izlenen düzenli yol, tutulan yol, yöntem, tarz” gibi anlama gelir. Usûl “a-s-l” {ا-ص-ل} ın cem’idir.⁵⁵ “Asl”ın ıstılâhî anlamı ise; “Herhangi bir konuda şartın tahakkuku/meydana gelmesi için, o konuda düzenli olarak meydana gelen hüküm ve kaidelerin bütünüdür.” Kırâat imamları arasında, usûl keyfiyeti açısından farklılıklarının sayısının 37’ye kadar çıktığı görülmektedir.⁵⁶ Bu kırâat ihtilafları incelendiğinde, usûl ihtilaflarının yani fonetik seslendirmelerin %80 civarında olduğu,⁵⁷ geriye kalan %20’lik kısmın ise anlama etki eden Ferşu’l-Hurûf denilen kırâat ihtilafları olduğu gözlemlenmiştir.⁵⁸

Kırâat imamlarının, Kur’ân’ı tilavette takip ettikleri eda keyfiyeti/usûlleri farklı olduğundan dolayı İmam Halef kırâati ve Âsım kırâatinin Hafs rivayeti arasındaki usûl ihtilafları üzerinde durularak bunlara örnekler verilecektir. Usûl farklılıkları, genellikle bir kurala göre kıyaslanarak uygulanan kırâat ihtilaflardır. Halef ve

⁵³ İbn Mücâhid, *Kitabu's-seb'a*, 92-97; İbn Mihran, *el-Mebsût*, 41-57.

⁵⁴ Kaysî, *el-İbâne*, 86-89.

⁵⁵ Muhammed b. Mükerrrem İbn Manzûr, *Lisânü'l-'Arab*, nşr. Abdullah Ali el-Kebîr (Kahire: Dârü'l-Maârif, 1414/1994), “asl”, 1/89.

⁵⁶ Ali Osman Yüksel, “İbnü'l-Cezerî'nin Tayyibetü'n-Neşri ve Özellikleri”, *MÜİF Dergisi* 7-8-9-10/1989-1992 (1995), 276.

⁵⁷ Mehmet Ünal, *Kur’ân’ın Anlaşılmasında Kırâat Farklılıklarının Rolü* (İstanbul: Haciveyiszade İlim ve Kültür Vakfı, 2019), 408; Soner Akdağ, *Âsım Kırâati'nin Şu'be Rivayeti* (İstanbul: Asitane Kitabevi, 2008), 19.

⁵⁸ Ünal, *Kur’ân’ın Anlaşılmasında Kırâat Farklılıklarının Rolü*, 408.

Asım kırâatleri arasındaki usûl farklılıkları, ferşi ihtilaflara göre daha fazla olduğundan dolayı özet olarak verilecek, her iki imamın ittifakları ise hacmi genişleteceğinden dolayı verilmeyecektir.

Halef ve Hafs Kırâatinin Usûlleri

İmam Halef'in kırâati, Kûfe ekolünün kırâat özelliklerini taşıdığından dolayı Kûfe imamlarından sayılmıştır. Halef kırâati, Âsım kırâatinin Hafs rivayeti ve diğer kırâatler arasında; ihfa, izhâr, iklâb, kalkale,⁵⁹ gibi birçok kuralda ittifak söz konusuyken; bazı medlerin uzatma miktarında⁶⁰, imale, sekte ve idgam gibi bazı başlıklar ve bölümler, ihtilafın en çok görüldüğü konular olmuştur. Usûl ihtilaflarından bazıları aşağıda verilmiştir:

a. İstiâze

İstiâze, “Şeytanın şerrinden Allah’a sığınmak” anlamına gelmekte ve birçok istiaze kalıbı arasında kurrâca kabul gören şekli, “*eûzü billâhi mine’ş-şeytâni’r-racîm*” (اعوذ بالله من الشيطان الرجيم) şeklindeki Kur’ân’da emredilen kalıbıdır.⁶¹ Bu istiaze kalıbı üzerinde ittifak olduğu bildirilmiştir. İmam Hamza, Halef’in rivayetine göre, Fatihâ’nın başında sesli diğer yerlerde gizli okumuştur. Hamza’nın Hallâd rivayetine göre ise istiâzeyi gizli ve açık şekilde okumayı caiz görmüş, Halef’te aynı usulü takip etmiştir.⁶² Hafs ise; Kırâate başlarken istiâzeyi açık şekilde okumuş gizlememiştir.

b. Besmele

İki sure arası vasıl halinde ve sure başlangıcında besmelenin okunması hususunda kırâat imamaları arasında ihtilaf vardır. Ebû Cafer, İbn Kesîr, Kâlûn, Âsım, Kisâi, Kur’ân’ın tamamında Tevbe Suresi: hariç, iki sure arasında besmele çekmişlerdir. Diğerleri ise ademi besmeleyle/besmele olmadan okumuşlardır. İmam Hamza ve Halef iki sure arasını besmelesiz olarak vasıl ile okumuştur.⁶³ Ancak Halef kırâatinde besmelenin, sekte ve vasl ile okunması konusunda

⁵⁹ İsmail Karaçam, *Kur’ân’ı Kerim’in Faziletleri ve Okunma Kaideleri* (İstanbul: İFAV Yayınları, 2011), 210, 294, 302, 305.

⁶⁰ Karaçam, *Kur’ân’ı Kerim’in Faziletleri*, 247-276.

⁶¹ en-Nahl 16/98.

⁶² İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 1/243; Şemsüddin Muhammed b. Muhammed b. Cezerî, *Kitâbü tahbîru’t-teysîr fi’l-kırâati’l-aşr*, thk. Ahmed Muhammed Muflih el-Kudât (Ürdün: Dâru’l-Furkan, 2000), 183; Yerlikaya, *Halef el-Bezzâr*, 67.

⁶³ İbnü'l-Cezerî, *Tahbîru’t-Teysîr*, 184; Muhammed Habeş, *eş-Şâmil fi’l-kırâati’l-mütevâtire* (Beyrut: Dârü’l-Kelim, 2001), 63, 66.

ihtilaf edilmiştir. Fatıha sûresinin başındaki besmeleyi Fatıha'dan saydığı için cehren okumuş, Nâs Suresine kadar bütün sûrelerin başındaki besmeleleri vasıl ile okumuştur. Yalnız bu durum, tilavet ve Mushaf tertibinde, birinci sûreden sonra ikinci surenin olması şartıyladır. Mesela; Fiil ve Kureyş Sureleri gibi, Kureyş önce Fiil sonra okunursa, bütün Kurrâ besmeleyi okumuşlar, zıddı durumunda ise okumamışlardır.⁶⁴ Hafs Tevbe suresinin başı hariç besmeleyi okumuştur.⁶⁵

c. Med ve Kasr

Med; medd-i tabideki med harfine ziyade etmeyi, kasr ise; tabi med ve ziyade medd'in terkedilmesidir. Kırâat imamaları med çeşitlerinden Tabi, Muttasıl ve Lazım meddin uzatılmasında ittifak etmişler, fakat Muttasıl ve Lazım meddin miktarında ihtilaf etmişlerdir. Meddi Arız ve Medd-i Munfasıl'ın med edilmesi ve kasr ile okunmasında ise ihtilaf etmişlerdir.⁶⁶

İmam Halef kırâatinde tedvir usûlüyle okumayı tercih etmiş, Meddi Muttasılı iki elif/dört hareke veya üç elif/altı hareke miktarı kadar med yapmıştır. Meddi Munfasıl'ı iki elif ile üç elif arası med yapmıştır. Meddi Lin, harfî linden sonra lazımi ve arızî sükûn gelmesi itibarıyla farklılık gösterir. (كهيصص- حم عسق) Huruf-u mukatt'a'lardaki "ayn" kelimesini tüm Kurrâ tül ve tevassut ile okumuşlardır. Tül okumak ise daha efdaldir. Buradaki tul üç elif, tavassut iki elif, kasr ise bir elif miktarı olup, diğer med miktarlarına göre farklılık arz eder. Halef, 2-3 elif miktarı uzatmıştır. İmam Hafs, Meddi Muttasıl, Meddi Munfasıl, Meddi Lazım, Meddi Arız ve Meddi Lin'i tul vechiyle okumuştur.⁶⁷

d. Sekte

Sekte Halef kırâatiyle diğer kırâatler arasında en fazla ihtilafın olduğu meselelerdendir. Hafs, aşağıda belirtilen dört yerde sekte yapmıştır. Halef ise bu dört yerin birinde ihfa, diğerinde med ve iki yerde de idgâm yaparak okumuş, sekte yapmamıştır.

⁶⁴ Damra, *Ferhatu'l-Ebrâr*, 13; Yerlikaya, *Halef el-Bezzâr*, 67.

⁶⁵ Karaçam, *Kur'an'ı Kerim'in Faziletleri*, 357-360.

⁶⁶ İbnu'l-Cezerî, *en-Neşr*, 314.

⁶⁷ Habeş, *eş-Şâmil*, 66; Damra, *Ferhatu'l-Ebrâr*, 13; Karaçam, *Kur'an'ı Kerim'in Faziletleri*, 257-278.

- (عَوَجًا قِيَمًا) Kehf:18/1-2 Ayetlerini vasl halinde İhfa ile okumuştur.
- (مِنْ مَرْقَدِنَا هَذَا) Yasin:36/52 burada sekte yapmayıp med ile okumuştur.
- (بَيْنَ رَانَ) Mutaffifin:83/14 burada idgam yaparak okumuştur.
- (مِنْ رَاقٍ) Kıyame:75/27 burada da idgam yaparak okumuştur.

Halefin birinci ravisi el-Verrâk rivayetinde sekte yokken, ikinci ravisi el-Haddâd rivayetinde sekte için iki tarik rivayet edilmiştir.⁶⁸

1-Ebûbekir Ahmed b. Cafer el-Katii'nin tarikinde sekte yoktur.

2-Ebu'l-Abbâs el-Hasan b. Saîd tarikinde genel sekte vardır. "Sükûn üzere olan bir harf ile hemze" bir kelimedede olsun veya ayrı iki kelimedede olsun sükûnlu harften sonra hemze geldiğinde, med yapmaksızın sükûn üzere sesi keserek sekte yapmaktır. *Örnekler:*

a) Sakin harf: sahih harf veya harfi lîn veya tenvin veya harfi tarif (ا ل ج) olsun bunlardan sonra hemze gelirse sekte yapılır.

Örnek: (الأول), (فجعله غشاء احوي), (ابني ادم), (هل اتيك حديث الغاشية)

b) Bir kelimedede sakin 'ya' dan sonra hemze gelme durumunda sekte de bunun gibidir. "Şey'ün/ شيء", "şey'en/ شَيْئًا", "şey'in / شيء" gibi bu kelime ister merfû ister mansûb, isterse mecrûr olsun aynıdır. (ليس كمثلته شيء وهو السميع البصير), (إِنَّمَا أَمْرُهُ إِذَا أَرَادَ شَيْئًا أَنْ يَقُولَ لَهُ كُنْ فَيَكُونُ)

c) Sakin harften sonra aynı kelime içerisinde hemze olursa da sekte olur. Örnek: (قرآن- مسؤلاً)

d) Sakin harf med harfi ve mabadinde hemze geldiğinde sekteden kaçınarak, med yapmıştır. (لا يمسه الا المطهرون), (إِنَّا أَعْطَيْنَاكَ الْكُوْثَرَ), (وفي) (انفسكم)⁷¹

e. Cemi' Mimi

Arapça ve Kur'an'da geçen, (هَمْ) zamirinde med yapılmadan okunan "sakin mim"e "Cem'i Mîmi" denir. Cemi mimi ve "he" harfi, kendisinden sonra sakin bir harfe geldiğinde vasıl durumunda zamme ile okunur. ("he/ ه" harfi ile "cemi mimi / م" ötre ile okunur.) Cemi mimin'den önce, "ya" veya "kesre" olduğunda da durum aynı-

⁶⁸ İbnü'l-Cezerî, *Şerhu Tayyibeti'n-Neşr*, 99; Damra, *Ferhatu'l-Ebrâr*, 14; Yerlikaya, *Halef el-Bezzâr*, 69.

⁶⁹ Damra, *Ferhatu'l-Ebrâr*, 14; Habeş, *eş-Şâmil*, 87-88.

⁷⁰ Habeş, *eş-Şâmil*, 87-88; Damra, *Ferhatu'l-Ebrâr*, 14.

⁷¹Habeş, *eş-Şâmil*, 67; Damra, *Ferhatu'l-Ebrâr*, 15; Yerlikaya, *Halef el-Bezzâr*, 70.

dır. Örnek: “aley**hümü**’l-bâb” (عليهم الباب)⁷² Halef “Aleyhim” kelimesi üzerine vakıf yaptığında, kesre “he” ye geri döner ve “Aleyhüm” şeklinde değil “Aleyhim” olarak vakıf yapılır. Hafs rivayetinde “cemi mimi” vasıl halinde zamme, “he” kesre ile okunur. “He” harfi vasıl ve vakıf durumunda kesre ile okunur.

f. İdgam

İdgam bahsi kırâat imamları arasında ihtilaflı konulardan biri olup. Burada Halef’in, Hafs’tan ayrılan idgamdaki usûlü verilecektir. Hafs rivayetinin idgam konuları için tecvit kitaplarına bakılabilir.⁷³

Halef Kırâatinde İdgam ihtilaflı ve ilgili kurallar:

1-“**iz**” (ذ) lafzının “**zel**” harfi “**Te**” ve “**Dal**” harfine idgam ederek okumuştur. Örnek: “**iddehalü**” (اذ دخلوا), “**ittekülü**” (اذ تقول)

2-Halef, “**kad**” (قد) lafzının “**dal**” harfi, aşağıdaki sekiz harfe uğradığında idgam ederek okumuştur. Bu sekiz harf:

(**sin** ش, **zey** ز, **dad** ض, **zı** ظ, **zel** ذ, **cim** ج, **sad** ص ve **şin** ش)
Örnekler: “Feka **ddalle**” (فقد ضل), “veleka **zzer’anâ**” (ولقد زرانا), “ka **sse-mia**” (فقد سمع), “ka **ccâeküm**” (قد جاءكم), “veleka **zzyennâ**” (ولقد زينا)

3-Halef, sakin müenneslik “**te**” (ت) si aşağıdaki harflere uğradığında idgam ederek okumuştur.⁷⁴ Bu harfler: (**sin** ش, **sad** ص, **ze** ز, **zı** ظ, **ve cim** ج) harfleridir. Örnek: “vecâe **SSeyyâreh**” (وجاءت سيارة), “hasıra **SSudûruhum**” (حصرت صدورهم), “habe **ZZidnâhum**” (خبت زدناهم)

4-Bir kelimede “**zel**/ذ” harfi sakin olursa bundan sonra da “**te**/ت” harfi gelirse, “**ze**/ذ” harfi “**te**/ت”ye idgam edilir. Örnek: “etteha**TTü**” (اتخذت), “u**TTu**” (عدت)

5-“**Be**” harfi “**mim**” e idgam edilir: Örnek: “ve yuazzi **MMen**” (بعذب من), “**Dal**/د” harfi “**se**/ث” harfine idgam edilerek okunur. Örnek: “yuri **SSevâb**” (يرد ثواب), “**Dal**/د” harfi “**zel**/ذ” harfine idgam edilerek okunur. Örnek: “kâf hâ yâ ayn sâ **ZZikru**” (كهيعص، ذكر)⁷⁵

6-“Yasin” ve “Kalem” suresinde vasl halinde “nun ن” harfi, “vav/ و” a idgam edilir. Örnek: “yâsî **VVe**’l-Kur’ân” (يس . و القرآن), “nû **VVe**’l-kalem” (ن . والقلم)

⁷² Damra, *Ferhatu'l-Ebrâr*, 15.

⁷³ Karaçam, *Kur’ân-ı Kerîm’in Faziletleri*, 281-288.

⁷⁴ Habeş eş-Şâmil, 69-73; Damra, *Ferhatu'l-Ebrâr*, 16.

⁷⁵ Habeş, eş-Şâmil, 69-73; Damra, *Ferhatu'l-Ebrâr*, 16.

7- “Nun ن” harfi “ra ر” harfine “lam ل” harfi de “ra ر” ya idgam edilerek okunur. Örnek: “meRRâk” (من راق), “be RRâne” (بل ران). Halef, üzerinde ittifak meydana gelen izhâr-ı halkî hariç, ‘irkeb mea’na’ (اركب معنا) Hud: 42 ayetini ise izhar ile okumuştur.⁷⁶

g. İmâle

İmale Hafs rivayetinde sadece Hud: 11/41 de geçmekteyken, Halef kırâatinde ise usûl yönüyle iki kırâat arasında en fazla ihtilaf olan kurallardan biridir. Halef imale yapan imamlardandır. Herhangi bir “isim” yahut “fiil” şeklinde gelsin, vasıl ve vakıf halinde aslı “ya” dan, çevrilen eliflerin hepsini İmam Halef imâle ile okudu.

1- İsim olan kelimelerde yapılan imâleler. Örnek:⁷⁷ “el-hü**dâ**” (الهدى), “el-he**vâ**” (الهوى),

2- Fiillerde yapılan imâleler. Örnek:⁷⁸ “i**şterâ**” (اشترى), “e**tâ**” (اتى),

3- Halef, “vavi” olan sülasi fiillerin ve zaid fiillerin hepsini imâle ile okumuştur. Örnek: “tezek**kâ**” (تزكى), “ibtel**â**” (ابتلى), “zek**kâ**hâ” (زكاه),⁷⁹

4- Halef, (فعلى) ve (فعلى) “fe’lâ” ve “feâ**lâ**” vezinlerinde maksur tenis eliflerini imâle etti. “Fe” nin mazmum veya “meksûr” veya “meftûh” olmasında da durum aynıdır. Örnek: “el-kus**vâ**” (القصوى), “ed-düny**yâ**” (الدنيا), “mûs**â**” (موسى), “is**â**” (عيسى), “nesâ**râ**” (نصرى), “Küsâ**lâ**” (كسالى)

5- İmam Halef mushafta “ya” olarak yazılan tüm elifleri imâle ile okumuştur. Örnekler: “yâ veylet**tâ**” (يا ويلتى), “met**tâ**” (متى), “as**â**” (عسى), bu durumdan beş kelimeyi ve istifhamı istisna etmiştir. Bu kelimeleri fetha üzere okumuş, imâle yapmamıştır. Bunlar: “ledâ” (لى), “zekâ” (زكى), “ilâ” (الى), “alâ” (على), “hattâ” (حتى) kelimeleridir.⁸⁰

6- İmam Halef birincisi fetha, ikincisi esra olan iki “ra” arasında meydana gelen “elif”i imâle ile okumuştur. Örnek: “el-eb**râ**ri” (الابرار), “kar**râ**rin” (قرار), “el-e**şrâ**ri” (الاشرار),

7- Sülâsi ecvef mazi fiillerin ayne’l fiillerini imâle etmiştir. Örnek: “şâe” (شاء), “câe” (جاء) “râne” (ران)

⁷⁶ Damra, *Ferhatu'l-Ebrâr*, 16; Habeş eş-Şâmil, 69-73, Yerlikaya, *Halef el-Bezzâr*, 70.

⁷⁷ Ahmed b. Muhammed el-Bennâ, *İthâfü fudalâi'l-beşer bi'l-kırâati'l-erbaati aşera*, thk. Şaban Muhammed İsmâil (Kahire: Mektebetü'l-Külliyâti'l-Ezheriyyeti, 1987), 248; İbnü'l-Cezerî, *Şerhu Tayyibeti'n-Neşr*, 566; Damra, *Ferhatu'l-Ebrâr*, 16.

⁷⁸ Bennâ, *İthâf*, 1/248.

⁷⁹ Bennâ, *İthâf*, 1/249; Damra, *Ferhatu'l-Ebrâr*, 17.

⁸⁰ Bennâ, *İthâf*, 1/250; Damra, *Ferhatu'l-Ebrâr*, 18.

Huruf-u Mukatta'a'lî surelerin (ح ي ط ه ر) “h, y, t, h, r” harflerini Meryem suresinin başındaki “he” harfi hariç, imâle ile okumuştur. Onbir surede “ye ve elif” ile biten kelimedeki elifleri ve ye’leri imâle etmiştir. Bunlar; (Taha, Necm, Mearic, Kiyame, Naziat, Abese, A’la, Şems, Leyl, Duha, Alak) sureleridir. İmam Halef bundan “dehâhâ” (دحها), “telâhâ” (تليها), “tahâhâ” (طحيها), “secâ” (سجى) bu kelimeleri ve tenviden döndürülen elifleri mutlak olarak istisna etmiştir. Örnek: “emten” (امتأ), “hemsen” (همسأ) bu haliyle imâleyi kabul etmez. Diğer istisna ettikleri ve yukarıda geçen kelimelerin dışındaki kelimeleri imâle etmiştir. Vasl halinde imâle edilenlerin hepsi, vakıf halinde de aynen bunun gibi imâle edilmiştir. İdgam imâleyi men etmez.⁸¹

h. Hâü'l-Kinâye (Kinâye Ha'sı)

“Hâü'l-Kinâye” müfred müzekker gâib zâmir olarak isimlendirilmiş olup, iki harekeli harf arasında “h/ه” harekeli olduğunda, “med harfi/و” yahut “med harfi/ى”ye birleştirilerek okunmaktadır. Halef aşağıdaki ayetleri sıla ile “he” yi kesreyle okumuştur. “fe el-kihî” (فالفه) Neml: 28, “ercihî” (ارجه) Araf: 111-Şuara: 36, aynı şekilde “yettekîhî” (يتقه) Nur:52 ayetini de sıla ile “kaf” ın kesresi ile okumuştur. “yerdahû” (يرضه) Zümer: 7 ayetini işba’ ve “he” nin zammesi ile okumuştur. Halef; “vemâ ensânihü” lafzını (وما انسانيه) “vemâ ensânihî”, Kehf: 63, ve “aleyhü'llâhe” lafzını (عليه الله) “aleyhi'llâhe” Feth: 10 olarak kesre ile okumuştur. Furkan: 69 “fihimühânen” (فيه) ayetindeki “he” zahirini harfini sılasız kasr ile okumuştur. Hafs burada “he” harfini kural dışı olarak med ile okumuştur. Hafs “he” harfinin öncesi harekeli olduğunda med, aksi takdirde kasr ile okumuştur.⁸²

1. Hemze ve İbdâl

Halef aşağıdaki bazı kelimeleri ibdal ve hemzenin tahkiki ile okumuştur. “Hüzüven” (هُزْوًا) kelimesini “hüz'â”, “Küfüven” (كُفْوًا) kelimesini “küf'â”, “Cibrîl” (جِبْرِيل) kelimesini “cebrâil” (جِبْرَائِيل) şeklinde okumuştur. “Mikâle” (مِكال) kelimesini, mikâile” (مِكائيل) olarak okumuştur. “ea'cemiyün” (ءاعجمي) kelimesini ise ikinci hemze'nin tahki-

⁸¹ Bennâ, *İthâf*, 1/255; Damra, *Ferhatu'l-Ebrâr*, 18.

⁸² Bennâ, *İthâf*, 1/150; Damra, *Ferhatu'l-Ebrâr*, 19; Abdurrahman Çetin, *Kur'an Okuma Esasları* (Bursa: Emin Yayınları, 2009), 195.

(عهدى الظالمين) şeklinde vasıl yaparak “ye” nin fethasıyla okumuştur.⁸⁹

k. Zâid Ya’ları

Tilavet esnasında Mushaf hattında bulunan kelime sonlarındaki fazla olan “ye” harfine zaid ye’si denir. Nida/Münada, İsim ve fiillerde bulunur. Münadalarda bulunan zaid ye’lere örnek olarak, (يا قوم), (يا رب) gibi lafızlar verilebilir. Bu kelimelerde “ye”nin hazfinde ihtilaf olmayıp, izafet yası hazfedilerek kesre ile okunmuştur. İki yer dışında mushafta zaid yaları ile ilgili ihtilaf tespit edilememiştir. Bu iki ayet; “yâ ibâdiye’llezîne âmenû” (يا عبادى الذين آمنوا) Ankebut ve Zümer Suresi: sonundaki, “yâ ibâdiye’llezîne esrafû” (و يا عبادى الذين اسرفوا) lafızlarıdır. Fiiller ve isimlerde gelen “ye” ler asıl ihtilafa bahis olan örneklerdir.⁹⁰

Halef, “femâ âtâniyellahu” (فَمَا أَتَيْنَى اللّٰهُ) Neml:36. Ayetinde “vakıf” ve “vasıl” halinde “ye” hazfederek, femâ âtânillahu” şeklinde okuyarak “zaid ye” lerini Hafs’a muhalif bir keyfiyetle okumuş ve kırâat usulünün konularının kapsamına dâhil etmemiştir. İmam Halef kırâatinin usûlü içerisinde olduğu halde bir başlık altında verilmeyen bazı kelimeler ve okunuşlar vardır:⁹¹

Onuncu kırâat imamı olarak kabul gören, İmam Halef’in kırâat usûlü ile Hafs rivayeti kısaca mukayese edilerek özet olarak verilmeye çalışılmıştır. Genelde bu usûl kuralları her kırâatte farklılıklar gösteren, bir kırâatin temel özelliklerini ortaya koyan unsurlardandır. Yukarıda usûl konuları içerisinde verilen nakil ve ibdal bahsindeki bazı kelimeler yapısal değişiklik gösterdiğinden dolayı bu lafızlar, ferş bölümünün kapsamına dahil edilerek değerlendirilecektir.

4.3. Kırâatlerde Ferşî Farklılıklar

Kırâatleri birbirinden ayıran ve kırâat İhtilaflarının manaya etki eden en önemli farklılıkları ise, “Ferşü’l-Hurûf” denilen ihtilaflardır. Kırâat ihtilaflarının toplamda %20’lik bir oranına tekabül etmektedir. “Ferş” kelimesi “ف ر ش - f-r-ş” fiilinin mastarı olup, sözlük anlamı; yayılma ve genişleme anlamına gelmektedir.

⁸⁹ Bennâ, *İthâf*, 1/339; Damra, *Ferhatu’l-Ebrâr*, 20; Yerlikaya, *Halef el-Bezzâr*, 64.

⁹⁰ Bennâ, *İthâf*, 1/345; İbnü’l-Cezerî, *en-Neşr*, 2/180; Yerlikaya, *Halef el-Bezzâr*, 64.

⁹¹ Damra, *Ferhatu’l-Ebrâr*, 21-22.

Ferşî, 20 Kelimede Usûl İhtilafı): {أَفَّ} {أَفَّ} 17, {وَلِيُوقِيَهُمْ} {وَلِيُوقِيَهُمْ} 19. Ayetler; **Muhammed: 47**/(2 Kelimede Ferşî, 21 Kelimede Usûl İhtilafı): {فَاتَلُوا} {فَاتَلُوا} 4, {السَّلْمُ} {السَّلْمُ} 35. Ayetler; **Fetih: 48**/(3 Kelimede Ferşî, 15 Kelimede Usûl İhtilafı): {عَلَيْهِ} {عَلَيْهِ} 10, {ضَرًّا} {ضَرًّا} 11, {كَلِمًا} {كَلِمًا} 15. Ayetler; **Hucurat: 49**/(1 Kelimede Ferşî, 8 Kelimede Usûl İhtilafı): {فَتَتَّبِعُوا} {فَتَتَّبِعُوا} 6. Ayetler; **Kaf: 50**/(1 Kelimede Ferşî, 10 Kelimede Usûl İhtilafı): {وَأَذْبَانَ} {وَأَذْبَانَ} 40. Ayetler; **Zariyat: 51**/(2 Kelimede Ferşî, 10 Kelimede Usûl İhtilafı): {مِثْلًا} {مِثْلًا} 23, {وَقَوْمًا} {وَقَوْمًا} 46. Ayetler; **Tur: 52**/(1 Kelimede Ferşî, 4 Kelimede Usûl İhtilafı): {يُصَعِّقُونَ} {يُصَعِّقُونَ} 45. Ayetler; **Necm: 53**/(3 Kelimede Ferşî, 66 Kelimede Usûl İhtilafı): {أَقْتَمَرُونَهُ} {أَقْتَمَرُونَهُ} 12, {كَبِيرًا} {كَبِيرًا} 32, {وَتُمُودًا} {وَتُمُودًا} 51. Ayetler; **Kamer: 54**/(1 Kelimede Ferşî, 6 Kelimede Usûl İhtilafı): {خَاشِعًا} {خَاشِعًا} 7. Ayetler; **Rahman: 55**/(2 Kelimede Ferşî, 3 Kelimede Usûl İhtilafı): {وَالرَّيْحَانَ} {وَالرَّيْحَانَ} 12, {سَيَفْرُغُ} {سَيَفْرُغُ} 31. Ayetler; **Vakıa: 56**/(3 Kelimede Ferşî, 1 Kelimede Usûl İhtilafı): {عَرَبًا} {عَرَبًا} 37, {شَرِبًا} {شَرِبًا} 55, {بِمَوَاقِعَ} {بِمَوَاقِعَ} 75. Ayetler; **Hadid: 57**/(4 Kelimede Ferşî, 15 Kelimede Usûl İhtilafı): {تَرْجَعُ} {تَرْجَعُ} 5, {لَرَوْفًا} {لَرَوْفًا} 9, {أَنْزَلَ} {أَنْزَلَ} 16, {بِالْبَحْلِ} {بِالْبَحْلِ} 24. Ayetler; **Mücadele: 58**/(6 Kelimede Ferşî, 13 Kelimede Usûl İhtilafı): {يُظَاهِرُونَ} {يُظَاهِرُونَ} 2, {يُظَاهِرُونَ} {يُظَاهِرُونَ} 3, {الْمَجَالِسِ} {الْمَجَالِسِ}, {أَنْشُرُوا} {أَنْشُرُوا}, {فَانشُرُوا} {فَانشُرُوا} 11, {وَيُحْسِبُونَ} {وَيُحْسِبُونَ} 18. Ayetler; **Haşr: 59**/(3 Kelimede Ferşî, 15 Kelimede Usûl İhtilafı): {رُؤْفًا} {رُؤْفًا} 10, {بِيُوتِهِمْ} {بِيُوتِهِمْ} 2, {تَحْسِبُهُمْ} {تَحْسِبُهُمْ} 14. Ayetler; **Mumtehine: 60**/(4 Kelimede Ferşî, 7 Kelimede Usûl İhtilafı): {بِقِصَلٍ} {بِقِصَلٍ} 3, {أَسْوَةً} {أَسْوَةً} 4, {أَسْوَةً} {أَسْوَةً} 6, {وَسَأَلُوا} {وَسَأَلُوا} 10. Ayetler; **Saf: 61**/(1 Kelimede Ferşî, 9 Kelimede Usûl İhtilafı): {سِحْرًا} {سِحْرًا} 6. Ayetler; **Cuma: 62**/(Ferşî ihtilaf yok, 1 Kelimede Usûl İhtilafı): **Münafıkûn: 63**/(1 Kelimede Ferşî, 3 Kelimede Usûl İhtilafı): {يُحْسِبُونَ} {يُحْسِبُونَ} 4. Ayetler; **Tegabun: 64**/(Ferşî ihtilaf yok, 2 Kelimede Usûl İhtilafı): **Talak: 65**/(2 Kelimede Ferşî, 6 Kelimede Usûl İhtilafı): {بِالْبَالِغِ} {بِالْبَالِغِ} 3, {أَمْرَهُ} {أَمْرَهُ} 3. Ayetler; **Tahrîm: 66**/(2 Kelimede Ferşî, 7 Kelimede Usûl İhtilafı): {وَجَبْرِيلًا} {وَجَبْرِيلًا} 4, {وَكِتَابِهِ} {وَكِتَابِهِ} 12. Ayetler; **Mülk: 67**/(1 Kelimede Ferşî, 7 Kelimede Usûl İhtilafı): {مَعِيَ} {مَعِيَ} 28. Ayetler; **Kalem: 68**/(Ferşî ihtilaf yok, 6 Kelimede Usûl İhtilafı): **Hakka: 69**/(1 Kelimede Ferşî, 7 Kelimede Usûl İhtilafı): {لَا يَخْفَى} {لَا يَخْفَى} 18. Ayetler; **Mearic: 70**/(2 Kelimede Ferşî, 7 Kelimede Usûl İhtilafı): {نَضْبًا} {نَضْبًا} 16, {نَضْبًا} {نَضْبًا} 43. Ayetler; **Nuh: 71**/(2 Kelimede Ferşî, 3 Kelimede Usûl İhtilafı):

{وَوَلَدَهُ}21, {وَوَلَدَهُ}21, {بَيْتِي}28. Ayetler; **Cin: 72/**(1 Kelimede Ferşî, 4 Kelimede Usûl İhtilafı): {قَالَ}20. Ayetler; **Müzzemmil: 73/** (1 Kelimede Ferşî, 5 Kelimede Usûl İhtilafı): {أَوَانْفُسْ}3. Ayetler; **Müddessir: 74/**(1 Kelimede Ferşî, 8 Kelimede Usûl İhtilafı): {وَالرَّجْزُ}5. Ayetler; **Kıyame: 75/**(3 Kelimede Ferşî, 14 Kelimede Usûl İhtilafı): {أَيْحَسِبُ}3, 36, {يُنْمَى}37. Ayetler; **İnsan: 76/**(4 Kelimede Ferşî, 7 Kelimede Usûl İhtilafı): {سَلَسِلًا}4, {قَوَارِيرًا}15, {خُضْرًا}21, {وَاسْتَبْرَقَ}21. Ayetler; **Murselat: 77/**(Ferşî ihtilaf yok, 2 Kelimede Usûl İhtilafı)

Nebe: 78/(1 Kelimede Ferşî, 2 Kelimede Usûl İhtilafı): {الرَّحْمَنُ}37. Ayetler; **Naziat: 79/**(1 Kelimede Ferşî, 35 Kelimede Usûl İhtilafı): {نَاخِرَةً}11. Ayet; **Abese: 80/**(1 Kelimede Ferşî, 15 Kelimede Usûl İhtilafı): {فَتَنْفَعُهُ}4. Ayet; **Tekvir: 81/**(2 Kelimede Ferşî, 2 Kelimede Usûl İhtilafı): {نُشْرَتْ}10, {سُعْرَتْ}12. Ayetler; **İnfitar: 82/**(Ferşî ihtilaf yok, 4 Kelimede Usûl İhtilafı): **Mutaffifin: 83/**(1 Kelimede Ferşî, 6 Kelimede Usûl İhtilafı): {فَاكُوبِينَ}31. Ayet; **İnşikâk: 84/**(1 Kelimede Ferşî, 3 Kelimede Usûl İhtilafı): {الْتَرَكِبِينَ}19. Ayet; **Buruc: 85/**(1 Kelimede Ferşî, 1 Kelimede Usûl İhtilafı): {الْمَجِيدُ}15. Ayet; **Tarik: 86/**(1 Kelimede Ferşî, 2 Kelimede Usûl İhtilafı): {الْمَاءُ}4. Ayet; **Ala: 87/**(Ferşî ihtilaf yok, 20 Kelimede Usûl İhtilafı): **Gaşiye: 88/**(Ferşî ihtilaf yok, 4 Kelimede Usûl İhtilafı):

Fecr: 89/(3 Kelimede Ferşî, 6 Kelimede Usûl İhtilafı): {وَالْوُثْرُ}3, {أَيْحَسِبُ}5. 7. Ayetler; **Şems: 91/**(Ferşî ihtilaf yok, 13 Kelimede Usûl İhtilafı): **Leyl: 92/**(Ferşî ihtilaf yok, 23 Kelimede Usûl İhtilafı): **Duha: 93/**(Ferşî ihtilaf yok, 8 Kelimede Usûl İhtilafı): **İnşirah: 94/**, **Tin: 95/**(Ferşî ve Usûl İhtilafı yoktur) **Alak: 96/**(Ferşî ihtilaf yok, 10 Kelimede Usûl İhtilafı): **Kadr: 97/**(1 Kelimede Ferşî, 1 Kelimede Usûl İhtilafı): {مَطْلَعٌ}5. Ayet; **Beyyine: 98/**(Ferşî ihtilaf yok, 1 Kelimede Usûl İhtilafı): **Zilzâl: 99/**(Ferşî ihtilaf yok, 2 Kelimede Usûl İhtilafı): **Adiyat: 100/**(Ferşî ve Usûl İhtilafı yoktur), **Karia: 101/**(Ferşî ihtilaf yok, 2 Kelimede Usûl İhtilafı), **Tekâsür: 102/**(Ferşî ihtilaf yok, 1 Kelimede Usûl İhtilafı), **Asr: 103/** (Ferşî ve Usûl İhtilafı yoktur) **Hümeze: 104/**(3 Kelimede Ferşî, 1 Kelimede Usûl İhtilafı): {جَمْعٌ}2, {يَحْسِبُ}3, {غُدِّ}9. Ayetler; **Fiil: 105/**, **Kureyş: 106/**, **Mâün: 107/**, **Kevser: 108/**(Ferşî ve Usûl İhtilafı yoktur): **Ka-**

firûn: 109/ (1 Kelimede Ferşî, 1 Kelimede Usûl İhtilafı): {وَلِي}6. Ayet; **Nasr: 110/** (Ferşî ve Usûl İhtilafı yoktur): **Mesed: 111/** (Ferşî ihtilaf yok, 3 Kelimede Usûl İhtilafı); **İhlas: 112/** (1 Kelimede Ferşî İhtilaf): {كُفُوًا}4. Ayet; **Felak: 113, Nâs: 114/** (Ferşî ve Usûl İhtilafı yoktur.)⁹⁶

Görüldüğü üzere Halef kırâati ile Âsım kırâatinin Hafs rivayeti arasında, manaya etki eden 564 kelimede ferşî ihtilaf olup toplam ihtilafların %20'sini oluşturmaktadır. Bu farklılıklar, müzekker-müennes, takdim-tehir, nakil, hareke, şedde-cezm, muhatab-gaib, gibi ihtilafları içermektedir. Ayrıca bu ihtilaflar, anlamı etkilemekte ve manayı değiştirme durumlarında tezat oluşturmamakta anlama farklı bir boyut kazandırmaktadır. Bu ihtilaflar, Resûlullah'tan (a.s.) sahih bir isnadla nakledilen rivayet ve vahiylerdir. Halef ile Hafs arasında usûl kuralları diğer ifadeyle eda keyfiyetinde meydana gelen ihtilaflar, ferşî ihtilaflara göre daha fazladır. İki kırâat imamı arasında 2448 kelimede usûl ihtilafı görülmüş, manaya direk tesiri olmayan bu ihtilaflar, genellikle lehçe, şive ve ağız farklılıklarıyla alakalı okuma biçimleri olup ihtilafların %80'nini oluşturmaktadır. Bu farklılıklar bir kurala ve kıyasa uyan usûllerdir. İki kırâat arasında, Kur'ân'da bulunan (77934) kelime içerisinde meydana gelen ihtilaf sayısı, üç bin civarındadır.⁹⁷ Üç bin kelime dışındaki diğer kelimelerin tilavetinde ise her iki kırâat arasında ittifak mevcuttur. Bu farklılıkların büyük çoğunluğu, her dilde görülen bir takım lehçesel ve şivesel farklılıklarla bağlantılı fonetik seslendirme biçimleridir.

Sonuç

İnsanların Kur'ân'ı kolayca okuyup, öğrenerek, anlayabileceği ve hayatına uygulayabileceği bir şekle sokması için Allah tarafından yedi harf üzere indirilen Kur'ân, Müslümanlar için bir rahmet ve hidayet kaynağı olmuştur.

Yedi harf ruhsatı, farklı kırâat okumalarının temelini oluşturu-

⁹⁶ Ferşî ihtilaflar, Damra, *Ferhatu'l-Ebrâr*, Habeş, *eş-Şâmil fi'l-Kırâati'l-Mütevâtire*, İbnü'l-Cezerî, *Şerhu Tayyibeti'n-En-Neşr*, el-Bennâ, *İthâfü Fudalâi'l-Beşer*, Yerlikaya, *Halef el-Bezzâr ve Kırâati* isimli eserlerden faydalanılarak gösterilmiştir.

⁹⁷ Suyûtî, *el-İtkân*, 22; Kur'ân'da geçen kelimelerin sayısı hakkında âlimler arasında ihtilaf olmakla birlikte Suyûtî, bir kısım alimlerin bu rakamı tespit ettiklerini belirtmiştir.

rarak, Kur'ân lafızlarının farklı fonetik seslendirmeler ve birbirinden farklı kelimeler ile okunmasına da neden olmuştur. Fonetik seslendirmeler, usûl ve eda keyfiyeti dediğimiz lehçesel, şivesel ve ağız denilen birtakım değişiklikleri içermekte, bu ihtilaflar bir kural ve kıyasla yapılabilen ve bilinen farklılıklardır ki kırâat ihtilaflarının %80 kadarını kapsamaktadır. Bununla birlikte ferşî farklılıklar ise bir kurala göre olmayıp, sema ve rivayet yoluyla gelen ihtilaflardır. Kur'ân'da %20 civarında bir orana sahip olan ferşî ihtilafların manaya, tefsir edici yönde etkisi görülmektedir.

Bir kırâat, diğer kırâatten isnâd, usûl kuralları/ihtilafları ve ferşî farklılıklar gibi özelliklerle ayrılmakla birlikte, bir kırâatin sahih olabilmesi için, Mushaf yazısı ve Arapçaya dil kurallarına uygunluk kriterlerine de sahip olması gerekir.

Hafs ve Halef kırâatleri arasındaki ferşî ihtilafların sayısı 564 olup, toplam ihtilafın %20'si, usûl ihtilafları ise 2448 olup, toplam ihtilafın %80'i civarındadır. Bu farklılıkların tamamının Resûlullah'tan (s.a.s.) rivayet/isnad yoluyla geldiği, dolayısıyla yedi harf kapsamında ve vahiy olduğu kırâat alimlerinince belirtilmiştir.

Kaynakça

- Abulfettah, Abdulganî el-Kâdi. *el-Vâfi fi şerhi'ş-şâtıbiyye fi'l-kırâati's-seb'î*. Cidde: Mektebetü's-Sevâdi li't-Tevzî', 1999.
- Akalın, Şükrü Haluk vd. *Türkçe Sözlük*. Ankara: Türk Dil Kurumu, 11. Baskı, 2011.
- Akdağ, Soner. *Âsım Kırâati'nin Şu'be Rivayeti*. İstanbul: Asitane Kitabevi, 2008.
- Aliyyu'l-İmam, Ahmed. *Kur'ân'ın 10 Kırâati*. trc. Süleyman Gündüz. İstanbul: İnkılab Basım Yayım, 2010.
- Altıkulaç, Tayyar. "Halef b. Hişâm". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 15/237-238. Ankara: TDV Yayınları, 1999.
- Altıkulaç, Tayyar. "Ebû Amr b. 'Alâ". *Türkiye Diyanet Vakfı Ansiklopedisi*. 10/94-96. İstanbul: TDV Yayınları, 1999.
- Altıkulaç, Tayyar. "İbn Muhaysın". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 20/209-210. Ankara: TDV Yayınları, 1999.
- Altıkulaç, Tayyar. "İdris b. Abdulkerim". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 21/484. Ankara: TDV Yayınları, 1999.
- A'zami, Muhammed Mustafa. *Vahyedilişinden Derlenişine "Kur'ân*

- Tarihi*". İstanbul: İz Yayıncılık, 2. Baskı, 2011.
- Bennâ, Allâme Şeyh Ahmed b. Muhammed. *İthâfû fudalâi'l-beşer bi'l-kırâati'l-erbaati aşera*. thk. Şa'ban Muhammed İsmâil. Kahire: Mektebetü'l-Külliyâtî'l-Ezheriyyeti, 1987.
- Buharî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâil. *Sahîhu'l-Buharî*. Beyrut: Dâru İbn Kesîr, 2002/1423.
- İbnü'l-Cezerî, Muhammed b. Muhammed ed-Dımeşkî. *Gâyetü'n-nihaye fî tabakâti'l-kurrâi*. thk. G. Bergstraesser. Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2006.
- İbnü'l-Cezerî, Muhammed b. Muhammed ed-Dımeşkî. *en-Neşr fî'l-kırâati'l-aşr*. tsh. Ali Muhammed ed-Dabbâ'. Beyrut: Darü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1380/1960.
- İbnü'l-Cezerî, Muhammed b. Muhammed ed-Dımeşkî. *Muncidu'l-mukriin ve murşidu't-tâlibîn*. tsh. Ali b. Muhammed el-İmrân. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1999.
- İbnü'l-Cezerî, Muhammed b. Muhammed ed-Dımeşkî. *Kitâbü tahbîru't-teysîr fî'l-kırâati'l-aşr*. thk. Ahmed Muhammed Muflih el-Kudât. Ürdün: Dâru'l-Furkan, 2000.
- Çetin, Abdurrahman. *Kur'ân Okuma Esasları*. Bursa: Emin Yayınları, 20. Baskı, 2009.
- Çetin, Abdurrahman. *Yedi Harfler ve Kırâatlar*. İstanbul: Ensâr Neşriyat, 3. Baskı, 2010.
- Damra, Tevfik İbrahim. *Ferhatü'l-ebrar fî kırâat-i halefî'l-bezzâr*. Amman: el-Memleketü'l-Ürdüniyyetü'l-Haşimî Rakamü'l-İdaî Lede Dairatü'l-Mektebetü'l-Vatanî, 2007.
- Demirci, Muhsin. *Kur'ân Tarihi*. İstanbul: İFAV Yayınları, 4. Baskı, 2011.
- Ebû Amr Osman b. Saîd. *el-Ahrufu's-seb'a li'l-Kur'ân*. thk. Abdulmuheymin Tahhân. Mekke: Dâru'l-Münâre, 1418/1997.
- Dâni, Ebû Amr Osman b. Saîd. *Câmiu'l-Beyân fî'l-Kırâati's-Seb'il-Meşhûra*. thk. Muhammed Sadûk el-Cezâiri. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1426/2005.
- İbn Ebî Davut, Ebû Bekir Abdullah b. Süleyman es-Sicistânî. *Kitâbu'l-mesâhif*. thk. Muhibbiddin Abdussecân Vâiz. Beyrut: Daru'l-Beşâiri'l-İslâmî, 2002.
- Ebübekir İbn Mücahid, *Kitabu's-seb'a fî'l-kırâat*. thk. Şevkî Dayf.

- Kahire: Dâru'l-Mearif, 2009.
- Ebû Ubeyd, el-Kâsım b. Sellâm el-Herevî. *Kitâbü Fedâili'l-Kur'ân*. thk. Mervan el-Atiyye. Muhsin Harabe. Vefâ Tekıyyiddîn. Beyrut: Dâru İbn Kesîr, ts.
- Eşvah, Sabrî. *İ'câzü'l-kırâati'l-Kur'âniyye*. Kahire: Mektebetü Vehbe, 1998.
- Fikrî, Ahmed İhâb. *Takrîbü't-Tayyibe*. Kahire: el-Mektebetü'l-İslâmiyye, 2006.
- Gözütok, Şakir. "Hz. Ömer Döneminde Eğitim ve Öğretim". *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi* 10/50 (Haziran 2017), 941-950.
- Habeş, Muhammed. *eş-Şâmil fi'l-Kırâati'l-Mütevâtire*. Beyrut: Dârü'l-Kelim, 2001.
- Hamidullah, Muhammed. *Kur'ân'ı Kerim Tarihi*. çev. Salih Tuğ. İstanbul: Marmara Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi Yayınları (İFAV), No: 57, 2000.
- İlmî, Halid b. Muhammed el-Hafız. Ebû'l-Ferec, Seyyid Lâşin. *Takrîbü'l-meânî fi şerhi hurzi'l-emânî fi'l-kırâati's-sebi'*. Medine: Mektebetü Dâri'z-Zaman, 2003.
- Kapar, Mehmet Ali. *Heyetler*. İstanbul: Endülüs Yayınları, 2017.
- Karaçam, İsmail. *Kur'ân'ı Kerim'in Faziletleri ve Okunma Kaideleri*. İstanbul: İFAV Yayınları, 2011.
- Kaya, Nevzat. Bozkurt, Nebî. "İstinsah". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 23/369-371. Ankara: TDV Yayınları, 2001.
- İbn Manzûr, Muhammed b. Mûkerrem. *Lisânü'l-'Arab*. nşr. Abdullah Ali el-Kebîr. Kahire: Dârü'l-Maârif, 1414/1994.
- İbn Mihrân, Ebû Bekir Ahmed b. el-Huseyn b. Mihrân en-Nisâbü'rî. *el-Mebsût fi'l-kırâati'l-aşr*. thk. Sebi' Hamza Hâkimî. Dimeşk: Matbûâtu Mecmai'l-Lügati'l-Arabî, 1980.
- Nahvî, Ebû Aliyyi'l-Hasan b. Abdî'l-Gaffâr el-Farisî. *el-Huccetu fi ileli'l-Kırâati's-Seb'i*. thk. Ali Muhammed Muavvid. Adil Ahmed Abdu'l-Mevcûd. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1971.
- Suyûtî, Celâleddin Abdurrahman b. Ebîbekir. *el-İtkân fi Ulûmi'l-Kur'ân*. thk. Merkezu'd-Dirâseti'l-Kuranî. Medine: Mecmeu'l-Meliki Fahd, 1426/2005.

- Temel, Ali. “Erken Dönem Dilbilimsel Tefsirlerde Kırâat Anlayışı”. *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi* 15/2 (2015), 81-120.
- Türk Dili ve Edebiyatı. Erişim 29 Mayıs 2020. <https://www.turkedebiyati.org/lehce-sive-agiz-dil-Nedir.html>
- Ünal, Mehmet. *Kur’ân’ın Anlaşılmasında Kırâat Farklılıklarının Rolü*. İstanbul: Hacıveyiszade İlim ve Kültür Vakfı, 2019.
- Yerlikaya, Cafer. *Halef el-Bezzâr ve Kırâati*. Sivas: Cumhuriyet Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2014.
- Yüksel, Ali Osman “İbnü’l-Cezerî’nin Tayyibetü’n-en-Neşri ve Özellikleri”. *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 1989 0/7-10 (Ocak 214), 274-323.
- Zerkeşi, Bedruddîn Muhammed b. Abdullah. *el-Burhân fî Ulûmi’l-Kur’ân*. thk. Muhammed Ebû’l-Fadl İbrahim. Kahire: Daru't-Turâs, 1276/1957.

Some Analysis and Findings Related to Qirā'āt in the Context of Khalaf's Qirā'a

Summary

The first verse of the Qur'ān has taken precedence over oral transmission since it began to be revealed, while the second has been written transmission. The first students of the Qur'ān emerged during this period. There were no disputes between the Companions of Mecca. After the year of the delegations, disagreements between the companions began to occur within the scope of the seven letters license in Medina. The Messenger of Allah resolved these disputes and stated that it should not be doubted that all of them are revelation, sufficient and shāfi.

An alliance has been formed over the existence of the seven letters and facilitating the Qur'ān to the people. But tens of comments have been made on the nature of the seven letters.

During the caliphate of Abū Bakr with one year of jam' work and during the caliphate of 'Uthmān, the Qur'ān was doubled from five years of work. Both commissions put forward a number of criteria in the jam' and istinsākh activity, and the proof/isnād of the recitation with two witnesses was the most basic condition. The second criterion is the written text. During the 'Uthmān caliphate, the maṣahif were replicated in order to eliminate qirā'a conflicts. An ij-mā' took place among the twelve thousand Companions about the duplicate maṣahif. From this ij-mā', the condition of conformity to the muṣḥaf in the acceptance of qirā'āt, was the second basic criterion until Ibn Mujāhid. After Abū Bakr Ibn Mujāhid, the language requirement became another criterion sought in the qirā'āt.

Those who knew the Qur'ān well from the companions were sent along with the muṣḥaf to the great centers. The Companions spread the Qur'ānic qirā'a where they went and trained great imams whose qirā'a have survived until today. In Medina, Nāfi', Ibn Kathīr in Mecca, Abū 'Amr in Baṣra, Ibn Amīr in Damascus, 'Āṣim, Ḥamza and al-Kisā'i in Kūfa, Abū Ja'far in Medina, Ya'qūb al-Ḥaḍramī in Baṣra and Khalaf al-Bazzār, considered to be from the Kūfa school, were prominent figures. Khalaf al-Bazzār was the last of the imams of qirā'a and made many ṣahīḥ qirā'a by making

qirâ'ât preferences. In the context of the Khalaf's qirâ'a, isnād, muşhaf and conformity to Arabic, procedural and farshī disputes were observed to be the main characteristics of a qirâ'a.

If the isnāds of qirâ'a are examined, it would be appropriate to evaluate them in two sections. The first part is the part from the Messenger of Allāh (peace be upon him) to the religious imām, and the other part is the part that continues from the imām to the Qur'ān, who learns and records the verse. The second dimension of the name is an active live chain. The successor of the successor reaches from the many ʿarīqs to the Messenger of Allāh and there is no doubt in his authenticity. The two famous prophets of the successor are al-Warrāq and al-Ḥaddād.

The individual difference affecting significance is twenty percent, and procedural differences that do not directly affect significance are eighty percent. The uşūl disputes are many phonetic vocalizations such as imāla, sakta, idghām, isti'ādha, basmala, mad, qaşr, jam' al-m ī m and Hāu al-kināya. Farshī differences are such as shadda-jazm, tazkīr-tānīs, taqdīm-takhīr and naql. Between the two qirâ'a we find that there is a farshī divergence in five hundred and sixty-four words and a difference of usul in two thousand four hundred and forty-eight words, hence about three thousand differences.

Keywords: Qur'ān, qirâ'a, farsh al-ḥurūf, uşūl,